

Den amerikanske stemme i æteren

STATSRADIOFONIEN, THE UNITED STATES INFORMATION SERVICE OG DEN KOLDE KRIG, 1945-54

AF

JOSEF BATIKHA

Den del af den amerikanske koldkrigshistoriografi, der fokuserer på kulturelle aspekter af øst-vest-konflikten, har været i stærk vækst siden 1990'erne,¹ og tendensen findes også i Danmark.² Stormagternes opinionspåvirkende virksomhed og propagandakampagner – bredt betegnet: psykologisk krigsførelse – er ét felt, som navnlig amerikanske historikere de sidste fem år har beskæftiget sig indgående med, i særlig grad med henblik på de regeringsstyrede amerikanske tjenesters aktiviteter.³

Det har ikke tidligere været kendt, hvordan og i hvilket omfang den amerikanske stats meningspåvirkende strategier og engagement gennem *The United States Information Service* (USIS) gjorde sig gældende i Danmark. Formålet med denne artikel er at belyse emnet gennem en undersøgelse af den del af USIS'⁴ informationsprogram, som påvirkede

1 Jeg takker Poul Villaume for råd og vejledning til nærværende artikel. Tillige takker jeg Kenneth Osgood, Florida Atlantic University, for udbytterige samtaler om USIS-arkiverne og forskningen i amerikansk *public diplomacy*. Artiklen bygger for en dels vedkommende på mit speciale, *Statsradiofonien, den amerikanske informationstjeneste og den kolde krig, 1945-1954*, Københavns Universitet 2011.

2 Marianne Rostgaard: »Dansk kulturdiplomati over for Østblokken ca. 1960-1972«, *Historisk Tidsskrift* 111:2 (2011), s. 479-507.

3 Se først og fremmest Kenneth Osgood, *Total Cold War: Eisenhower's Secret Propaganda Battle at Home and Abroad* (2006); Osgood, »The Perils of Coexistence: Peace and Propaganda in Eisenhower's Foreign Policy«, i Klaus Larres & Kenneth Osgood (red.), *The Cold War after Stalin's Death* (2006), Osgood, »Eisenhower's Dilemma: Talking Peace and Waging Cold War«, i Kenneth Osgood & Andrew K. Frank (red.), *Selling War in a Media Age, The Presidency and Public Opinion in the American Century* (2010). Se også Laura Belmonte, *Selling the American Way* (2008); Nicholas J. Cull, *The Cold War and The United States Information Agency* (2010).

4 I USA gik den amerikanske informationstjeneste under flere betegnelser i den tidlige fase af den kolde krig, men for overskuelighedens skyld vil USIS blive fastholdt, idet det var den oversøiske betegnelse under hele perioden.

– og benyttede sig af – den danske Statsradiofoni i den kolde krigs tidlige fase, 1945-1954. Det vises, hvordan USIS konkret implementerede sin danske informationsstrategi, hvilke metoder man benyttede, hvilke målgrupper man udså sig, og hvilke budskaber det faktisk lykkedes amerikanerne at sende ud i den danske æter. Endvidere undersøges, hvordan Statsradiofoni-ledelsen og radiomedarbejderne reagerede på det amerikanske pres.

Tidligere har Poul Villaume på baggrund af et mindre, afklassificeret arkivmateriale forsket i USIS' forsøg på påvirkning af såvel statsradioen som den trykte presse.⁵ Denne artikel bygger fortrinsvis på nyligt afklassificeret og hidtil ubenyttet materiale fra Danmarks Radio (Rigsarkivet) og på amerikanske regeringsarkivalier (U.S. National Archives). Også DR's lydarkiver er blevet benyttet.⁶

Det overordnede formål med den oversøiske amerikanske informationstjeneste, USIS, var ifølge det amerikanske udenrigsministerium at kommunikere med andre nationers befolkninger for at overbevise dem om, at USA's udenrigspolitiske hensigter harmonerede med og ville fremme legitime aspirationer om frihed, fremskridt og fred.⁷ USIS-staben i Danmark, som indberettede til Washington gennem ambassaden, skulle kort sagt skabe et modtageligt klima i den danske opinion for amerikansk (udenrigs)politik, således at de allerede gode relationer mellem USA og Danmark kunne videreudvikles. Endvidere skulle danskerne lære at se fordelene i et udvidet vesteuropæisk samarbejde.⁸

Med USA's førende position industrielt og ikke mindst (masse)teknologisk kom radiomediet til at spille en signifikant rolle i USA's planer for psykologisk krigsførelse på begge sider af jerntæppet.⁹ I Danmark var Statsradiofonien tiltænkt rollen som løftestang for et gennemslagskraftigt informationsprogram. Ikke at de øvrige USIS-sektioner¹⁰ og påvirkningskanaler var betydningsløse, men samtidens mest universelle

5 Poul Villaume, *Allieret med forbehold* (1995), s. 768-810.

6 Tak til Christoffer Emil-Bruun for hjælp til benyttelse af og indføring i DR's lydarkivalier.

7 Foreign Relations of the United States (FRUS), 1952-1954, Volume 2, s. 1762-1763.

8 AmEmb Cph to DeptState, »USIE Country Papers«, 511. 59/5-250, National Archives (NA); AmEmb Cph to DeptState, »U.S. Information Program in Denmark.«, 511. 59/9-552, NA.

9 En række historikere har undersøgt radiomediets brug i den psykologiske krigsførelse; Richard H. Cummings, *Cold War Radio: The Dangerous History of American Broadcasting in Europe, 1950-1989* (2009); Cummings, *Radio Free Europe's »Crusade for Freedom«: Rallying Americans Behind Cold War Broadcasting, 1950-1960* (2010); Arch Puddington, *Broadcasting Freedom: The Cold War Triumph of radio Free Europe and Radio Liberty* (2003); Ross Johnson & R. Eugene Parta, *Cold War Broadcasting: Impact on Soviet Union and Eastern Europe* (2010).

10 USIS havde også presse-, biblioteks-, film- og *exchange of persons*-sektioner.

massemedie, radioen, kunne på tværs af faktorer som geografi og politisk orientering nå det bredest mulige udsnit af den danske opinion. USIS tvivlede ikke på det potentiale, som påvirkningen af statsradioen repræsenterede: Spredningen af USIS' budskab til mere end halvdelen million danskere.¹¹

USIS blev hurtigt klar over, at den danske befolkning var massivt anti-kommunistisk, men også skeptisk over for militær og militære løsninger og neutralistisk anlagt. I Washington blev man, efter kuppet i Prag (februar 1948) og navnlig efter Korea-krigens udbrud (juni 1950), stærkt betænkelig ved neutralismen, som næsten blev betragtet som fjendens stedfortræder. Den neutralistiske knast var, selv flere år efter dansk NATO-medlemskab, en tilbagevendende årsag til frustration. Man anså den danske »heritage of neutrality policy« som udtryk for en generel (politisk) modvilje mod at fremme genopbygning af det utilstrækkelige og nedslidte danske forsvar på bekostning af sociale og økonomiske reformer. Dette politiske dilemma voldte ikke mindst Hedtoft-regeringen store kvaler.¹² USIS' danske mission bestod derfor i to: At bekæmpe såvel den kommunistiske propaganda som neutralismen.

Den kolde krigs systemkonflikt mellem øst og vest var også en siddelagskrig, hvor USA, og naturligvis også USSR,¹³ med ikke-militære midler intervererede i f.eks. dansk meningsdannelse. Disse ideologiske magtinstrumenter – af politologen Joseph Nye betegnet *soft power*¹⁴ – har indtil for nylig været temmelig oversete i koldkrigshistoriekrivningen, overskygget af studier i brugen af militære og økonomiske virkemidler inden for et bipolært system. Der er umiddelbart to forklaringer på dette: For det første har det neorealisteriske mainstream-paradigme

11 AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period From December 1, 1950, to May 31, 1951«, 511. 59/7-1751, NA.

12 AmEmb to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period from July 1 to November 30, 1950«, 511. 59/1-1851, NA; AmEmb Cph to DeptState, »Danish Information Setup on NATO«, 740. 5/2-951, NA.

13 Center for Koldkrigsforsknings (CFKF) rapport om Danmark under den kolde krig – som i skrivende stund endnu ikke er udkommet – har særligt fokus på sovjetisk/østlig påvirkning af dansk meningsdannelse.

14 Det mest teoretisk orienterede af Joseph Nyes værker er *Soft Power, The Means to Success in World Politics* (2004), men se også Nye, *The Powers to Lead* (2008); Nye, *The Paradox of American Power* (2001); Nye, *Bound to Lead* (1990). Se desuden den amerikanske magtteoretiker Steven Lukes' definition på magtens tredje dimension, der har flere sammenfald med Nyes *soft power*-magtbegreb: Steven Lukes, *Power, A Radical View* (2005), s. 27. Lukes retter som led i en mere snæver magtteoretisk tilgang en kritik mod Nyes *soft power*-begreb for ikke at sondre mellem de mange måder, præferencer ændres på, se Lukes, »Power and the Battle for Hearts and Minds«, i Berenskoetter and M. J. Williams (red.), *Power in World Politics* (2007), s. 83-97.

fra studiet af international politik længe været den prisme, som historikere betragtede den kolde krig igennem. Magtopfattelsen hviler her på, at stater – som den centrale aktørtype – opnår det, de ønsker, via trusler eller tvang, og at deres kapabilitet på disse felter bestemmer deres gennemslagskraft i et anarkisk system, hvori magten kan beskrives som et nulsums-spil: Hvad den ene vinder, taber den anden.¹⁵

For det andet spillede *soft power* en ret beskeden rolle i amerikansk udenrigspolitik, især hvis kriteriet blot er en sammenligning med de midler, amerikanske beslutningstagere bevilgede til oprustning og varme krige. Den amerikanske historiker Walter L. Hixson har påvist, at Eisenhower-administrationen blot anvendte 1/400-del af det militære budget på kulturel påvirkning og informationsaktiviteter, såvel vest som øst for jerntæppet.¹⁶

USIS, der sorterede under State Department, dvs. Udenrigsministeriet, befandt sig under Truman og Eisenhower i en nærmest permanent tilstand af reorganisering og mangelfuld koordinering med andre instanser, der også bedrev psykologisk krigsførelse. Informationstjenestens betegnelse ændrede sig fire gange, før man i efteråret 1953 samlede alle aktiviteter under én hat i The United States Information Agency (USIA). Der er næppe tvivl om, at embedsfolkene i de amerikanske administrationer så skævt til USIS, som først i 1957 opnåede repræsentation i de centrale policy-formulerende organer, National Security Council (NSC) og Office Coordinating Board (OCB).¹⁷

Trods disse organisatoriske forviklinger i Washington forblev de enkelte USIS-kontorer på lokalt plan ganske autonome. I hvert fald giver kildematerialet det indtryk, at USIS-staben i København opererede selvstændigt og ikke konsekvent lod sig styre af de operationelle antagelser og retningslinjer, som Washington udstak. Eksempelvis viser amerikansk forskning, at Truman-administrationens første storstillede internationale propagandainsats – The Campaign of Truth, igangsat i sommeren 1950 – var yderst ineffektiv som resultat af en alt for grovkornet og ligefrem anti-kommunistisk propaganda.¹⁸ USIS-staben i København var imidlertid så tilpas selvstyrende, at påvirkningsarbejdet i Danmark fulgte helt andre anvisninger. En given enheds fleksibilitet i forholdet til State Department var med andre ord afgørende. En af de

15 John Baylis & Steve Smith (red.), *The Globalization of World Politics* (2005), s. 172-177.

16 Walter L. Hixson, *Parting the Curtain* (1997), s. 229-233.

17 Nicholas J. Cull, *The Cold War and the United States Information Service* (2010), s. 79-80; Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 43, 87-88.

18 Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 76-77.

store skikkelser i dansk presse i det 20. århundrede, Erling Bjøl, som under krigen transmitterede for både BBC og ABSIE (American Broadcasting Station in Europe), har i den forbindelse fortalt, at man som korrespondent generelt havde friere hænder hos amerikanerne end hos englænderne.¹⁹

I hvilket omfang – om noget – blev den danske opinion påvirket af USIS' aktiviteter? Man skal nok være varsom og vedgå, at spørgsmålet ikke kan besvares fyldestgørende. Behovet for varsomhed vil ganske kort blive eksemplificeret med den mest iøjnefaldende metodiske fejlkilde, som optræder i USIS-kildematerialet.

Spørgsmålet om et storstilet europæisk informationsprogram afstedkom en serie intrikate politiske forhandlinger i USA, og først med Korea-krigens udbrud opstod der – i første omgang – konsensus blandt kongresmedlemmer. Selvom informationsprogrammerne var en del af den kolde krigs konjunkturer, med stigende og aftagende international spænding, var USIS-budgetterne på forhånd afsat på individuelle finansår med hver sit særligt forhandlede budget, hvilket afspejler sig i kildematerialet. Som en af de førende amerikanske historikere på dette felt, Kenneth Osgood, skrev i en rundbordsdiskussion om sin bog, *Total Cold War* (2006), er der iboende problemer med de dele af USIS/USIA-arkivalierne, der er samlet under rubrikken »Evidence of Effectiveness«. Ifølge Osgood var benævnelsen møntet på at imødegå en kritisk kongres, men rapporter m.v. har derfor også en tendens til at sætte den amerikanske påvirkning i det bedst mulige lys.²⁰ Sagt med andre ord: Fordi de statsligt finansierede informationsprogrammer med regelmæssige mellemrum skulle sælges til kongressen, overdriber nogle indberetninger den beskrevne indsats og de foreliggende udfordringer med henblik på at begrunde tildeling af flere ressourcer. Vejen hertil var at vinde anseelse og anerkendelse internt i State Department. På tværs af de policy-formulerende instanser – National Security Council, (NSC), Central Intelligence Agency (CIA) og Policy Planning Staff (PPS) – samt blandt ikke-statslige aktører var der i de tidlige koldkrigsår konsensus om, at den sovjetiske trussel var overhængende.

Med inddragelsen af materiale fra DR's lydarkiv har det været muligt i et vist omfang at kontrollere udsagnene om egen succes i USIS-kildematerialet, og derved mindske den omtalte fejkildes indflydelse.

19 Forfatterens interview med Erling Bjøl d. 19. august 2011.

20 Kenneth Osgood, »Total Cold War: Eisenhower's Secret Propaganda Battle at Home and Abroad«, Roundtable Review, *H-Diplo*, 26/2 2007, s. 21-22.

Erfaringerne fra besættelsesårene, 1945-49

Det var med stor lettelse, at Statsradiofoniens programudvalg²¹ på dagen for den japanske kapitulation, tirsdag den 15. august, atter samledes i Radiohuset på Rosenørns Allé. Besættelsesårene, hvor radioens programmer var kommet under massiv tysk kontrol og ensretning, havde også for Statsradiofoni-ledelsen været traumatiske, med censurindgreb over for jødisk musik og krav om propaganda om den tyske hærs offensiver. Det hele kulminerede i sensommeren 1943, da Radiohuset blev besat af tysk militær og ledende medlemmer af radiatoråd og programudvalg arresteret af Gestapo. Med højtidelige og bevægede ord kunne Julius Bomholt, radiatorådsformand og senere socialdemokratisk undervisningsminister, derfor indlede mødet – nu sætte et endegyldigt punktum for nazificeringen af den danske statsradio:

Efter næsten seks års lidelser og anstrengelser føles det som en lykke, at der igen er mulighed for verdensfremskridt i pagt med demokratiets idealer. For den danske Statsradiofoni har krigen og besættelsen været en ond og bitter tid, men nu er der mulighed for at skabe et program, der bidrager sit til at fremme vekselspillet mellem nationerne og at give vort eget folk de rigtigste impulser udefra. Nazismen er knust ... og vi føler, at freden ikke blot er en gave, men en stor forpligtelse overfor de opgaver, der melder sig.²²

På selvsamme møde blev det af radiodirektør F. E. Jensen meddelt, at amerikanske gesandter for radiostationen *Voice of America* (VOA)²³ havde rettet henvendelse med henblik på at afsætte regelmæssige udsendelser til Statsradiofonien, som belyste »Hvad Amerika tænker og

21 Programudvalget bestod af medlemmer fra det politisk udpegede Radioråd samt udpegede tilforordnede. Udvalgets medlemmer overvågede den daglige programproduktion.

22 Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 15/8 1945, Rigsarkivet (RA); Ernst Christiansen & Knud Rée (red.), *Statsradiofonien, 1925-1950* (1950), s. 204-205, 273-285; Ernst Christiansen og Peder Nørgaard, *Hvad skete med radioen under Krigen* (1946), s. 149-151, 203-210; Ernst Christiansen, *40 år Radio og TV: Danmarks Radio 1925-1965* (1965), s. 54-61.

23 *Voice of America*, oprettet 1942, var et centralt element i USA's propagandakrig mod Tyskland under NS-regimet. VOA transmitterede på 40 forskellige sprog og beskæftigede mere end 30.000 personer. Se Nicholas J. Cull, *The Cold War and the United States Information Service* (2010), s. 14-17; Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 31-33; endvidere David Krugler, *The Voice of America, and the Domestic Propaganda Battles, 1945-1953* (2000).

føler« og »Hvad der sker i Amerika af store ting«. ²⁴ Tilsyneladende var det interessant og uskyldigt stof i programudvalgets øjne. Ernst Christensen, socialdemokratisk politiker og landstingsmand, sammenfattede udvalgets positive vurdering af formålet med det mulige fremtidige dansk-amerikanske radiosamarbejde:

At give vore lyttere fyldig information om den kulturelle udvikling indenfor de frie nationers kreds. Det er derfor med glæde vi nu hilser det amerikanske initiativ, som så hurtigt efter krigens afslutning tillader os at orientere vore lyttere i amerikanske forhold ... ²⁵

Et lille halvt år senere, efter at have gennemlyttet VOA-materialet, var det med påtvungen hast, at programudvalget følte sig foranlediget til at udvikle og udvide nogle generelle retningslinjer for fremmede statslige tjenesters og organisationers henvendelser. Statsradiofoni-ledelsen var utvivlsomt stærkt utilfreds med VOA-udsendelsernes form og indhold, og påpegede med løftet pegefinger over for VOA, at den danske statsradio naturligvis måtte efterleve radiolovens bestemmelser og »der kan derfor ikke bringes politisk propagandastof, men udelukkende stof fra de rent kulturelle områder: videnskab, teknik, litteratur, musik, folkeoplysning m.m.« Den kategoriske afvisning af udsendelser, der lugtede af propaganda, blev understreget af den fremgangsmåde, Statsradiofonien i fremtiden skulle benytte for at sikre sin autonomi, nemlig udpege:

en dansk mand med et anset navn, som afgiver meddelelserne i radioen. Den pågældende bearbejder de fra USA modtagne meddelelser og oplæser dem under eget navn og eget ansvar. ²⁶

For USIS blev det en anstødssten, at stort set ingen radiooptagelser fandt den direkte, uredigerede vej til Statsradiofoniens studier. Opinionspåvirkningen var underlagt et modpres.

Da den amerikansk bemandede USIS-stab hen mod slutningen af 1945 havde fundet sig til rette på Borgergade i København, hvor den amerikanske ambassade havde til huse, takkede Statsradiofonien nej

²⁴ Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 15/8 1945 (RA).

²⁵ Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 5/9 1945 (RA).

²⁶ Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 5/1 1946 (RA). Intet i hverken dansk eller amerikansk kildemateriale tyder på, at der senere var samarbejde mellem Statsradiofonien og VOA.

til USIS' første tilbud om at deltage i en USIS-reportage.²⁷ Den opinionspåvirkende virksomhed var i det hele taget underlagt vanskelige vilkår. Besættelsestids-erfaringerne, tilskyndede ikke kun til principielt at værne om uafhængigheden, men havde også efterladt et stærkt indtryk af radioens politiske og ideologiske betydning. Nazisterne havde på uhyggelig vis demonstreret, med hvilken kraft massemediet kunne bruges til agitation, ensretning og propaganda. I dette lys var amerikanske udsendelser af direkte propagandistisk tilsnit kontraproduktive, og hovedvægten i USIS' informationsmateriale skulle derfor lægges på det rent faktuelle og ikke-propagandistiske. Sådan var de danske beslutningstageres holdninger, og det amerikanske meningspåvirkende arbejde måtte rette ind herefter.²⁸

Vejen frem blev for Statsradiofonien den demokratiske radio, eller med den af Julius Bomholt introducerede vending: »den farlige radio«.²⁹ Ifølge programudvalgsmedlem Hal Kochs demokratiopfattelse bestod den demokratiske nerve i det folkelige oplysnings- og opdragelsesarbejde. Den demokratiske substans var andet og mere end et politisk system, snarere var det en »livsform«, der krævede tilegnelse. Og som det vigtigste middel til påvirkning af den offentlige mening og til folkeoplysning var det for Koch en grundforudsætning, at radioen var fri og »farlig«, hvis et sundt og velfungerende demokrati skulle opretholdes.³⁰

K.B. Andersen, programsekretær ved foredragsafdelingen og aktiv socialdemokrat, skrev i en artikel om forholdet mellem radio og propaganda, at det for Statsradiofonien gældende princip måtte være alsidighed, som omfattede »baade de kendte og de mere ukendte Røster«. Herved synliggjordes de politiske og sociale modsætninger i samfundet, idet statsradioens sendeflade ikke kun måtte være talerør for »de autoriserede og repræsenterede Meninger«.³¹ Efter besættelsestiden

27 Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 11/12 1945 (RA).

28 Poul Villaume, *Allieret med forbehold* (1995), s. 772-773.

29 Begrebet »den farlige radio« pegede i flere retninger, både kritik af Statsradiofoniens organisationsform og radiomediets fordummende og skadelige virkninger ved planløs lytning, men også accept af kontroversielle udsagn i den enkelte udsendelse. Se eksempelvis Poul Henningsen, »Radio-kritisk Revy«, *Information*, d. 25/11 1949; Hans Rude, »Den farlige radio«, *Politiken*, d. 2/1 1951; Ivar Munk, »Den farlige radio«, *Aalborg Stiftstidende*, 18/4 1953. Se også Klaus Bruhn Jensen (red.), *Dansk Mediehistorie* bind 2 (1997), s. 210-215.

30 Hal Koch, »Den farlige radio og politikerne«, *Politiken*, d. 1/3 1951; Koch, *Hvad er Demokrati?* (1945), s. 13-14.

31 K.B. Andersen, »Radio og Propaganda«, *Tidsskrift for Radio*, 2. årg., nr. 4, 1946, s. 180. Se i denne sammenhæng også K.B. Andersen, »Er Radioen en Kulturfaktor?«, *Tidsskrift for Radio*, 4. årg., nr. 3, 1948.

fulgte imidlertid den kolde krig, som satte de visionære bestræbelser om den demokratiske radio under fornyet pres.

I perioden 1946-49 deltog radiorådsformand Julius Bomholt og radiodirektør F.E. Jensen i de europæiske forhandlinger om dannelsen af en ny radiounion. Dette forhandlingsforløb, som endnu ikke er blevet klarlagt i historiske undersøgelser,³² var et tydeligt eksempel på den kolde krig i støbeskeen. Efter 1945 blev der nedsat en kommission, som skulle udarbejde statutter for en ny radiounion, da den gamle union, *Union Internationale de Radiodiffusion* (UIR), byggede på førkrigstidens territoriale opdeling, lige som den af Sovjetunionen blev beskyldt for at have været en nazistisk marionetorganisation. Det faktum, at forhandlingerne ifølge F.E. Jensen foregik som en »stærkt bevæget diskussion«, havde med stor sandsynlighed rod i divergerende (sikkerheds)politiske opfattelser, navnlig imellem Sovjetunionen og England.

Et kritisk spørgsmål var, om statutterne for den nye radiounion skulle give såvel de baltiske stater som finsk Karelen og Polen stemmeret som selvstændige medlemslande eller ej. Fra sovjetisk side hævdede man, at de baltiske stater var frie nationer med selvstændige radiofonier, hvilket vestmagterne betvivlede. I sommeren 1948 dannede København ramme for genforhandlinger, da man ville gøre et sidste forsøg på at undgå dannelsen af to unioner, men ifølge F.E. Jensens notater fra forhandlingsforløbet blev det et »informationsmøde, men ikke noget forståelsesmøde«, og man var nu så langt fra en aftale som nogen sinde.³³ Tanken om et fælles-europæisk radioorgan blev endeligt skrinlagt i 1949. Også på radioområdet havde et jerntæppe sænket sig.

Midt i denne opbrudstid, med begyndende ideologisk polarisering, blev det imidlertid mere og mere fast praksis for de nordiske radiofonier at udveksle synspunkter, navnlig når statslige såvel som ikke-statslige tjenester udefra henvendte sig. Følgende radiotjenester og instanser henvendte sig til programudvalget i disse tidlige koldkrigsår: Pan American Broadcasting Company, Dansk-Amerikansk Selskab, Nordwestdeutscher Rundfunk (Britisk-kontrolleret radio i Vesttyskland), FN's London-afdeling, radio RIAS (amerikansk radio i Vesttyskland) og UNESCO.³⁴ Som ved forhandlingerne om det nordiske

32 Kildematerialet for forhandlingsforløbet kan findes i radiodirektør F.E. Jensens embedsarkiv og i Radiorådsprotokollerne. De originale akter for Bruxelles-forhandlingerne (12.-14.marts 1946) findes i embedsarkivet.

33 Statsradiofoniens radioråds mødeprotokoller, d. 26/3 og 2/7 1946 (RA). F.E. Jensen, »De internationale radiounioner«, *Tidsskrift for Radio*, 5.årg. nr. 3, 1949, s. 101-103; Radiodirektør F.E. Jensens embedsarkiv (RA).

34 Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller d. 2/7 1946, d. 8/10 1946, d. 26/11 1946, d. 10/12 1946, d. 1/7 1947, d. 5/8 1947, d. 17/7 1948 (RA).

forsvarsforbund var det måske hensigten for de nordiske radiofonier ikke at tage skridt, som kunne forværre modsætningsforholdene mellem blokkene. Efter at have fået kendskab til, at UNESCO ønskede at blive internationalt radiokontaktorgan, skrev den svenske statsradio, Radiotjänst, til programudvalgets formand:

Jag förmodar, att Du också fått liknanda förfrågningar och jag vore intresserad av höra, hur Ni ställer Er till detta ... jag själv är synnerligen skeptisk till dylikt internationelt programutbyte och att vi inte heller är särskilt intresserade av Unesco som radiokontaktorgan.³⁵

Den amerikanske historiker Walter L. Hixson har påvist, at UNESCO i det Hvide Hus i Washington blev anset som et effektivt redskab for psykologisk krigsførelse, som gennem alt fra kirkelige organisationer, fagforeninger til nationale radiofonier kunne sprede anti-kommunistisk propaganda til flere millioner mennesker.³⁶ Der var da også overensstemmelse mellem Radiotjänst og Statsradiofonien, idet Julius Bomholt på den gennem Undervisningsministeriet modtagne henvendelse fra UNESCO reagerede således:

Jeg har ingen større tillid til UNESCOs virksomhed som international radioorganisation. Nyhedsbulletinen UNESCO World Review, hvoraf et eksemplar er vedlagt sagen, tager det 12-15 min. at oplæse. I den foreliggende form finder jeg den uegnet for vor radio.³⁷

Sovjetunionens mulighed for at udnytte den socialt og økonomisk hårdt trængte situation, som Vesteuropa befandt sig i, sammen med de vesteuropæiske staters manglende politiske vilje til eller muligheder for (gen)oprustning, vakte bekymring i Washington. Med Trumandoktrinen og Marshallplanen, samt de derpå følgende planer om en vesteuropæisk forsvarsalliance, fjernede amerikanerne nogle af de dybeste panderynker. Langsomt erkendte man imidlertid også, at et udvidet informationsprogram – blandt andet gennem USIS – hørte til forudsætningerne for at opnå sikkerhedspolitiske og økonomiske mål. Det

35 Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 5/8 1947, RA.

36 Walter L. Hixson, *Parting the Curtain: Propaganda, Culture, and the Cold War, 1945-1961* (1998), s. 6-9.

37 Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 22/3 1948, RA.

på dette tidspunkt centrale organ for USA's informationsprogrammer, Office of International Information and Educational Exchange (OIE), fik nedsat en komite med repræsentanter fra både Senatet og Repræsentanternes Hus, som skulle rejse til Europa for at vurdere, om det var nødvendigt med et større informationsprogram. I september 1947 var Smith-Mundt-komiteen på et par dages rundrejse i Nordsjælland og København. USIS eksponerede ved den lejlighed sig selv gennem afholdelse af en reception på den amerikanske ambassade, hvor flere prominente danske meningsdannere var indbudt. Medarbejder på det populære radioprogram »Manden bag melodien« og folkekær studie-vært Otto Leisner og programsekretær Hans Rude repræsenterede Statsradiofonien.³⁸

Bag lukkede døre redegjorde USIS over for komiteen for de håbløse vilkår, man på grund af for få ressourcer arbejdede under, og som i det store og hele bevirkede, at der i den danske opinion florerede en række udbredte misopfattelser af *the American way of life*; misopfattelser, der i bekymrende grad blev nærret af Sovjet-propagandaen. Truman-administrationen var foruroliget. På højeste policy-formulerende niveau – i National Security Council – erkendtes det, at den kommunistiske propaganda-fremmarch ikke bare i Danmark, men i hele Skandinavien, måtte bremses »by a vitalized, highly selective and intensified U.S. information program«.³⁹

Washington slog øjnene op, da den udenrigsøkonomiske kabale med Marshallplan var truet af subversiv kommunist-propaganda. Senere, med kuppet i Prag – og endnu tydeligere efter Korea-krigen – havde fjenden fået en stedfortræder i Danmark: Den politiske neutralisme.⁴⁰

Ikke kun over for Statsradiofonien, men for alle USIS-sektionerne – presse, film, bibliotek, udvekslingsprogrammer, bogdistribution og kulturaktiviteter – gjaldt det derfor om, at opinionsvirksomheden ikke blev sidestillet med den forhadte propaganda, man associerede med

38 Nicholas Cull, *The Cold War and the United States Information Agency* (2010), s. 35-37; AmEmb Cph to OIE DeptState, »Smith-Mundt committee program«, 811. 42759 S.E./9-1547, NA. Mange republikanske politikere nærrede betænkeligheder ved bl.a. informationsprogrammernes udvekslingsprogrammer, se Laura Belmonte, *Selling the American Way* (2010), s. 26-29.

39 AmEmb Cph to OIE DeptState, »Smith-Mundt committee program«, 811. 42759 S.E./9-1547, NA; FRUS, 1948, Vol. 3, s. 232-233. USIS, som havde et klart ønske om at få flere ressourcer, overdrev givetvis over for Smith-Mundt-komiteen, hvor udbredte misopfattelserne var i den danske opinion.

40 AmEmb to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period from July 1 to November 30, 1950«, 511. 59/1-1851, NA; AmEmb Cph to DeptState, »Danish Information Setup on NATO«, 740. 5/2-951, NA.

nazismens forbryderiske excesser, men opfattet som information. Som Villaumes undersøgelser viser, blev det den bærende tanke i amerikanske informationsaktiviteter i Danmark at »undgå åben og generel anti-kommunistisk og anti-sovjetisk propaganda«, idet denne form var overflødig og ineffektiv og også potentielt kontraproduktiv, som VOA allerede havde erfaret.⁴¹ I Smith-Mundt-rapporten kommer USIS ikke ind på muligheden af, at Statsradiofoniens modvillighed skyldtes en forkert anlagt strategi i de første par år efter krigen, hvilket umiddelbart forekommer sandsynligt. I stedet påstås det, at statsradioledelsen ikke anvendte USIS' materialer af frygt for unødigt provokerende adfærd over for Sovjetunionen.⁴² Denne ene indberetning fra efteråret 1947 skal ikke opfattes som troværdig efter sit pålydende. Tanken om sovjetisk intimidering kan nok have været ubehagelig, men det vigtigste for Radiohuset efter 1945 var uden tvivl den afbalancerede og alsidige programproduktion. Således tilrådede Radiorådet efter besættelsen, at alle udenrigspolitiske foredrag blev indstillet og, at øvrige udsendelser om amerikanske og sovjetiske forhold skulle være »uden nogen art af propaganda«.⁴³ Den amerikanske opinionspåvirkning gennem statsradioen stødte straks på grund, og senere forsøg på at få oprettet forbindelser til fx redaktionen på Aktuelt Kvarter i løbet af 1948 blev heller ikke kronet med held.⁴⁴

Men forestillingen om den demokratiske og farlige radio blev tilsyneladende heller ikke fastholdt. I en artikel i det saglige radiotidsskrift, Tidsskrift for Radio, skrev K.B. Andersen, som var chef for foredragsafdelingen, at nogle emner nødvendigvis måtte gøres »ufarlige«, endda tabuiseres. Følgende citat giver faktisk støtte til amerikanernes opfattelse af, at Statsradiofonien i en tidlig fase frygtede russernes reaktion på kritik:

Selvfølgelig kan der forekomme spændte politiske Situationer, indenrigs eller udenrigs, der gør, at et Emne maa erklæres for »tabu«. ... Det vilde f.Eks. nok være ulige vanskeligere for Radioen at slippe godt fra et foredrag ... [omhandlende] Sovjets Politik over for de baltiske Randstater ...⁴⁵

41 Poul Villaume, *Allieret med forbehold* (1995), s. 774, 783-784; Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 7.

42 AmEmb Cph to OIE DeptState, »Smith-Mundt committee program«, 811. 42759 S.E./9-1547, NA.

43 Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 26/9 1946 (RA).

44 Danmarks Radio, Pressens Radioavis, Aktuelt Kvarter, Korrespondance 1947-69 (pk. 1), RA. USIS' forslag var, at staben kontaktede redaktionen på Aktuelt Kvarter, når amerikanske intellektuelle gæstede Danmark.

45 K.B. Andersen, »Radio og Propaganda«, *Tidsskrift for Radio*, 2. årg., nr. 4 (oktober) 1946, s. 177.

Den sovjetiske blokering af de vestlige adgangsveje til Berlin (juni 1948), den første sovjetiske atombombesprængning (sept. 1949) og oprettelsen af Den Kinesiske Folkerepublik under Mao Zedong (okt. 1949) og ikke mindst Korea-krigens udbrud (juni 1950) udgjorde vigtige led i den kæde af begivenheder, der gradvis førte til øst-vest-relationerens fuldstændige nedfrysning i 1950-1951.⁴⁶

På baggrund heraf lykkedes det Marshallprogrammets informationstjeneste, med hvem USIS havde et tæt samarbejde,⁴⁷ at afsætte en række programmer til Statsradiofonien, godkendt af et mere eller mindre enigt programudvalg. Ifølge radiodirektør F.E. Jensen kunne der laves »flere gode udsendelser« når blot »Marshall-reklamen« blev skåret ud.⁴⁸

USIS vejrede morgenluft. Den hårdt trængte danske udenrigsøkonomi havde fået en livsvigtig saltvandsindsprøjtning med Marshallpengene, og desuden havde udenrigsminister Gustav Rasmussen på vegne af Danmark underskrevet Atlantpagten den 4. april 1949. USIS betragtede nu entydigt Danmark som del af det transatlantiske fællesskab, hvilket dannede et godt udgangspunkt for fremadrettet opinionspåvirkning.

NATO og opinionen, 1950-52

Et af de mest skelsættende amerikanske koldkrigsdokumenter var NSC-68, skrevet af en af den amerikanske koldkrigsstrategis ideologiske hovedarkitekter, Paul Nitze, i april 1950. Ifølge Nitze lurede den kommunistiske verdensbevægelse på en chance for ny ekspansion, og derfor var en omgående og massiv mobilisering – ideologisk, militært og psykologisk – det eneste mulige træk, hvis den vestlige civilisations »free societies« ikke skulle påtvinges den sovjetiske »idea of slavery«. NSC-68-dokumentet fastslog det antagonistiske forhold mellem øst og vest. Nogle få måneder senere, den 26. juni 1950, slog Washington

⁴⁶ Melvyn P. Leffler, *A Preponderance of Power* (1992), s. 314-316; Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 40-41

⁴⁷ AmEmb Cph to DeptState, »ECA-USIE Cooperation in Denmark«, 511. 59/8-850, NA. For en mere udførlig beskrivelse af henvendelserne fra Marshallhjælpens informationstjeneste, se Poul Villaume, *Allieret med forbehold* (1995), s. 770-778. Se også Marianne Rostgaards artikel »Kampen om sjælene: Dansk Marshallplan publicity 1948-50«, i *Historie*, 2002:2, s. 257-291, der viser, hvordan den danske afdeling af Marshallplanen propagerede sin sag. USIS iværksatte samarbejder med flere informationstjenester, deriblandt den britiske. AmEmb Cph to DeptState, »Cooperation with British Information Service.«, 511. 59/8-250, NA.

⁴⁸ Statsradiofoniens programudvalgs mødeprotokoller, d. 24/10 1950. Ingen af de oprindelige Marshallhjælp-optagelser findes dog længere i DR's lydarkiv.

NSC-68s verdensbillede omgående igennem. Da nordkoreanske kommunister invaderede Sydkorea, opstod der i Washington, en ny stærk konsensus omkring de oversøiske informationsprogrammer. En amerikansk offensiv på sindelagskrigens slagmark blev påtænkt som en pendant til den økonomiske genrejsning af Europa; en »Marshall plan in the field of ideas«, virkeliggjort i præsident Trumans første storstilede propagandakampagne, *The Campaign of Truth*, i sommeren 1950.⁴⁹

I Danmark iagttog befolkning og politikere med bekymring begivenhedernes gang på den koreanske halvø. Efter Den Kinesiske Folkerepubliks intervention i Korea-krigen i slutningen af oktober mente tre fjerdedele af danskerne, at der var fare for en ny verdenskrig.⁵⁰

Den danske befolkning så med gru for sig en gentagelse af 9. april 1940. Men den politiske ledelse i Washington signalerede vilje til at bakke sine ord op med handlinger, og den danske forsvarsminister Rasmus Hansen forklarede i en uformel samtale med den amerikanske ambassadør, Eugenie Anderson, at USA's hurtighed og beslutsomhed i Korea var en opmuntring for danskerne og andre små stater.⁵¹

Allerede i efteråret 1950 var USIS' planer for en forceret psykologisk krigsførelse i Danmark og i resten af Europa på tegnebrættet – påvirkningsarbejdet kunne nu intensiveres. For Truman-administrationens udenrigsøkonomiske og sikkerheds- samt geopolitiske strategier var det ganske afgørende, at Vesteuropa gav større politisk opbakning til den kollektive forsvarsindsats i Atlantpagten. Hovedopgaven for USIS blev således at propagandere for kollektiv sikkerhed. Set fra hovedkontoret for State Department's *United States Information and Exchange* (USIE)⁵², var den største udfordring for USIS i Danmark ganske utvetydig: At bekæmpe den udbredte NATO-modvilje. Med kun små fluktuationer forblev NATO-skepsissen intakt op gennem 1950'erne, hvor 25 % var direkte imod det danske medlemskab, og en omtrent ligeså stor gruppe forblev i tvivl. USIS måtte handle prompte, idet Danmark var det land

49 Ernest R. May, *American Cold War Strategy: Interpreting NSC 68* (1993), s. 26, 73-74, Laura Belmonte, *Selling the American Way* (2010), s. 43; Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 42-44; AmEmb Cph to DeptState, »Psychological Offensive«, 511. 59/12-1150, NA. I NSC 59/1 blev det desuden bebudet, at det var påkrævet med en »interdepartmental plan« for en bedre koordinering af informationsprogrammerne. Diverse afdelingers informationsaktiviteter skulle samles. Se FRUS, 1950, Vol. 4, s. 296-303.

50 Ugens Gallup, »Faren for en ny Verdenskrig«, 18. december 1950.

51 Poul Villaume, *Allieret med forbehold* (1995), s. 629-630.

52 I starten af 1949 erstattedes OIE af det mere velintegrerede United States International Information and Educational Exchange Program (USIE), se Cull, *The Cold War and the United States Information Agency* (2010), s. 47-49.

i Europa, som anvendte den mindste andel af bruttonationalproduktet på forsvar.⁵³ Set fra de amerikanske regeringsskriveborde var det utvivlsomt indlysende, at opnåelsen af militærstrategiske mål i nogen grad afhang af den psykologiske krigsførelse.

Med USIS' offensiv skulle Atlantpagt-politikken styrkes i en fart. Selv om man i tiden omkring 1950 ikke længere anså »the Danish mind« for at være modtageligt for kommunistisk ideologi, forblev den danske befolknings NATO-støtte tvivlsom, så længe artikulerede opinionsdannere ytrede tvivl om oprigtigheden i amerikansk udenrigspolitik og den frie verdens evne til at modstå sovjetisk aggression.⁵⁴

Med et nyopført informationscenter i Århus i slutningen af 1950, en såkaldt *bookmobile service* på Fyn og besøg hos redaktørerne af de større sjællandske lokalaviser (Hillerød, Helsingør og Slagelse) fremskyndede USIS det meningspåvirkende arbejde for at lokalisere »sore spots« i opfattelserne af »American policy or American life«. Til USIS' store overraskelse erfarede man nu, at USA spillede en stadig stigende rolle i dansk kulturliv. Amerikaniseringsprocessens effekter viste sig bl.a. ved, at de tre store provinsteatre, i Ålborg, Århus og Odense, spillede amerikanske stykker (»Death of a Salesman« og »Annie Get Your Gun«), folkeskoleelever i Struer læste af egen lyst værker af Mark Twain, Hemingway og Steinbeck. Den danske ungdom var for USIS et klart lyspunkt, der i flere interviews bekendtgjorde, at man lyttede mere til den amerikanske radiostation *American Forces Network*, end man lyttede til Statsradiofonien, og man foretrak de amerikanske magasiner *Reader's Digest* og *Life* frem for danske ugeblade.⁵⁵

Som dansk forskning har vist, blev øst-vest-konflikten reelt meget sjældent eksplicit tematiseret i amerikansk populærkultur, men amerikaniseringsbølgen medførte ikke desto mindre, at USA for mange – hovedsageligt unge – danskere blev fremmanet som et attraktivt og imponerende forbillede.⁵⁶ Dog, selv om USIS slog mønt på den

53 Ugens Gallup, »Befolkningen og Atlantpagten«, 12. december 1952; AmEmb Cph to DeptState, »USIS Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from June 1, 1952, to November 30, 1952«, 511. 59/2-2553, NA; AmEmb to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period from July 1 to November 30, 1950«, 511. 59/1-1851, NA.

54 AmEmb Cph to DeptState, »Psychological Offensive«, 511. 59/12-1150, NA.

55 AmEmb Cph to DeptState, »Visits by Information Officer to Provincial Editors in Zealand«, 511. 59/6-2250, NA;

AmEmb Cph to DeptState, »Tour through Jutland by Embassy's Cultural Officer, April 2-14, 1951«, 511. 59/6-1151, NA.

56 Klaus Petersen og Nils Arne Sørensen, *Den kolde krig på hjemmefronten* (2004) s. 17-21. Et interessant forskningsperspektiv er, om USIS fremskyndede amerikaniseringsprocessen i Danmark. Den østrigske historiker Reinhold Wagnleitner mener, at den

populærkulturelle strømning, var det den langt mere vanskeligt påvirkelige gruppe af intellektuelle og privilegerede opinionsdannere, der skulle gøres lydhøre, ikke for populærkultur, men for USIS' hovedbudskab om fortsat udbygning af dansk-amerikanske relationer og kollektiv sikkerhed, og de absolut mest gennemslagskraftige meningsdannere var dem, der havde deres daglige gang i Radiohuset. Påvirkningen af disse meningsdannere blev derfor USIS' »priority No.1«. ⁵⁷

Danmark blev således det første land, som den nyudnævnte generalsekretær for NATO, britiske Lord Ismay, valgte at besøge i foråret 1952. Aktuelt Kvarter, det mest populære af Statsradiofoniens programmer, interviewede den prominente NATO-gæst, som søgte at imødegå NATO-skeptikerne med forståelse. Man burde ifølge Ismay betragte NATO som garanten for fred og ikke lytte til – kommunistiske – propagandarøster, der portrætterede NATO som en aggressiv og krigerisk alliance:

The NATO provides the best and perhaps the only chance of peace. ... No ship, no gun, no airplane would ever be used, except in the self-defense. No aggression on our part. ⁵⁸

En anden markant NATO-stemme, som danske radiolyttere kunne lytte til, tilhørte den amerikanske general Matthew Ridgway, som i sommeren 1952 havde erstattet general Eisenhower på posten som øverstkommanderende for NATO's styrker i Europa. Båndet med Ridgway var en af hele 22 NATO-optagelser, som det lykkedes USIS at få sendt i Aktuelt Kvarter i efteråret 1952; desværre findes hovedparten af disse optagelser ikke længere i DR's arkiver. ⁵⁹ Fra en prestigefyldt angloamerikansk sammenkomst i Pilgrims Society, hvor også Winston Churchill deltog, talte Ridgway til Europas befolkninger – gennem NATO ville amerikanerne ligesom europæerne bevare freden:

amerikanske stats støtte til eksport af USA-kultur bidrog til amerikansk kulturelt hegemoni i efterkrigstidens Østrig (Reinhold Wagnleitner, *Coca-Colonization and the Cold War* (1994), s. 2).

57 AmEmb Cph to DeptState, »USIE Country Papers«, 511. 59/5-250, NA; AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period from December 1, 1950, to May 31, 1951.«, 511. 59/7-1751, NA.

58 »Lord Ismay: Speech for Denmark«, 6:45, 19520527, arkivnummer 1041, DR's lydarkiv. Se desuden Ismays erindringer, Lord Ismay, *The Memoirs of General Lord Ismay* (2007).

59 AmEmb Cph to DeptState, »USIS Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from June 1, 1952, to November 30, 1952«, 511. 59/2-2553, NA. Se også Poul Villume, *Allieret med forbehold*, s. 786-787.

The World should ever remember, however, that the free World's strength is for the sole purpose of deterring, or if need be defeating aggression.⁶⁰

For medlemslandene var det ifølge NATO-ledelsen ganske afgørende, at man indstillede sig på en mere ihærdig kollektiv forsvarsindsats for hurtigt at opveje den ubalance, som fandtes i det militære styrkeforhold mellem øst og vest. Mange danske radiolyttere reagerede sandsynligvis med bekymrede miner, når Ridgway gengav NATOs vurderinger af Sovjetunionens åbenbart overhængende akutte militære trussel. Den danske befolkning måtte:

face the fact that the potential aggressor is capable of moving at any time of his choosing, in strength much greater than we can today muster.⁶¹

En mere kendt stemme for Statsradiofoniens lyttere var Sven Ludvigsens. I egenskab af programmedarbejder og oplæser på Aktuelt Kvarter var Ludvigsen indflydelsesrig opinionsdanner, som på et stipendium tildelt gennem USIS var rejst på ophold i USA i slutningen af 1951.⁶² Ludvigsen havde bl.a. interviewet den amerikanske politiker Sumner Welles, som beskrev, hvad der for USA var det rigtigste udenrigspolitiske spor at forfølge. Welles plæderede for både Truman-doktrinen og øget kollektiv forsvarsindsats. I Ludvigsens oversættelse hed det:

I vort samkvem med Europa kan vi vælge mellem to veje. Den ene er en forsat økonomisk hjælp til Vestmagterne, en fortsat militær støtte til Grækenland og Tyrkiet, samt en styrkelse af det militære beredskab i Atlanterhavspagtens forskellige lande. Den anden er, at vi giver afkald på alle de fordele, vi har vundet gennem vores politik, og dermed spiller vi automatisk Europa og den nære Orient i hænderne på Sovjetunionen. Hvis vi vælger denne sidste vej, er ethvert håb om at nå til en forståelse med Sovjetunionen fuldstændig afhængig af vor vilje til at acceptere betingelserne fra Kreml – og det er vel næppe vanskeligt at forestille sig, hvad disse kommer til at gå ud på. Betræder vi den

60 »The Pilgrims Dinner«, 50:45, 19521014, arkivnummer 216, DR's lydarkiv.

61 Samme optagelse.

62 AmEmb Cph to DeptState, »Joint ISAC/Information Committee Foreign Leaders Project«, 511. 593/5-1151, NA.

første vej, vil de Forenede Staters forhold til Rusland hvile på Amerikas og Vestmagternes styrke og ikke på deres svaghed. ... Hvis krigen skal undgås, og vi, amerikanerne, søger år ud og år ind at drive denne politik, er der en chance for, at jerntæppet lidt efter lidt ruster bort, så folkene i øst og vest kan arbejde sammen som partnere inden for FN.⁶³

Ved udgangen af 1951 var det lykkedes USIS at bryde det dødvande, som opinionspåvirkningen over for statsradioen befandt sig i. På et tidspunkt, hvor den kolde krigs faresignaler kunne ses af alle, havde USIS endelig fået held med afsætning af sine materialer.

En praktisk betonet forklaring, som statsradioen brugte over for USIS-staben og denne igen over for overordnede i Washington, var, at Statsradiofonien den 1. oktober 1951 indførte de såkaldte dobbeltprogrammer, også kaldet program 2. Herefter var det nemlig ikke længere muligt for statsradioen alene at producere alle radioudsendelser, hvilket levnede plads til programmer udefra. Datoen var derfor skelsættende for USIS, som blev stillet i udsigt, at mulighederne for anvendelse af amerikanske optagelser ville være langt større.⁶⁴

Men uanset dobbeltprogrammernes indførelse var den udløsende faktor for, at relationerne mellem Borgergade (USA's ambassade) og Rosenørns Allé (Radiohuset) på dette tidspunkt blev langt mere tætte, at USIS med målrettede tilpasninger og justeringer i såvel det overordnede danske informationsprogram som i den specifikke strategi over for statsradioen havde fundet nogle umiddelbart mere subtile metoder til opinionspåvirkning, som skulle vise sig gangbare på både kortere og længere sigt.

En række fremtrædende radiomedarbejdere som Niels Grunnet (chefredaktør for og oplæser på Aktuelt Kvarter), Sven Henningsen (historiker, udenrigspolitisk ekspert og radiokommentator), Paul Berg (chef for Pressens Radioavis' udenrigspolitiske afdeling), Hakon Stangerup (medlem af programudvalget) og Sven Ludvigsen (programmedarbejder på Aktuelt Kvarter) fik bevilget såkaldte *leader grants* og

63 »Aktuelt Kvarter«, 09:00, 1951, uden optagelsesdato og udsendelsestidspunkt, arkivnummer 4313, DR's lydarkiv

64 AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period From June 1 to November 30, 1951.«, 511. 59/2-2952, NA. Se også N. E. Holmblad, »Dobbeltprogrammer og fjernsyn«, *Tidsskrift for Radio*, 5. årgang, nr. 3, 1949, s. 105-108.

NATO-rejsestipendier til USA i perioden 1951-1954.⁶⁵ I forbindelse med uddelingen af stipendierne fik disse højt profilerede radiomedarbejdere personlig kontakt med USIS-staben, og USIS' *Exchange of Persons*-sektion skabte også andre fordele i forhold til den danske opinion: For det første vurderede USIS, at de radioudsendelser, der blev lavet på baggrund af danskernes rejser i USA, generelt skabte større opbakning og tilslutning end tidligere. For det andet gav det USIS, at prominente danske opinionsdannere mere eller mindre på egen hånd og ud fra klar overbevisning talte den amerikanske sag.

Særligt værdsatte USIS Niels Grunnet i kraft af hans funktion som hyppig og kendt oplæser på Aktuelt Kvarter, hvor USIS estimerede, at han »exerts an influence on 1,500,000 to 2,000,000 listeners«. Også Sven Henningsen blev som enkeltaktør anset som noget ganske særligt, idet »Dr. Henningsen is a person very active in creating a better understanding of and public support for the Atlantic Pact«. ⁶⁶ Udvekslingsprogrammet blev i sin helhed i USIS-indberetninger til Washington i 1951 vurderet således:

An exchange of persons between Denmark and the United States ... is a most effective means of strengthening the position of the United States.⁶⁷

At USIS utvivlsomt profiterede af, at en række statsradio-medarbejdere i stigende grad og med begrænset USIS-assistance gav plads til artikulerede pro-NATO-synspunkter, kan umiddelbart tolkes sådan, at disse medarbejdere direkte gik den amerikanske regerings ærinde. Men tolkningen kan også vendes om – og på sin vis nuanceres: En række radiomedarbejdere var de varmeste fortalere for NATO, ikke som udtryk for direkte følgagtighed over for amerikansk (NATO-)politik eller nødvendigvis beundrere af alle facetter af det amerikanske samfund, men som en nødvendig måde at bidrage til at sikre et effektivt forsvar

⁶⁵ AmEmb Cph to DeptState, »Candidates Recommended for P.L. 402 Foreign Leader Grants.«, 511. 593/4-2353, NA; AmEmb Cph to DeptState, »Evidence of Effectiveness of Foreign Leader Program.«, 511. 593/1-553, NA; AmEmb Cph to DeptState, »Danish Participant, NATO Journalist Tour.«, 511. 593/5-752, NA; AmEmb Cph to DeptState, »Danish Participant in Interim NATO Journalist Project.«, 511. 593/8-2852, NA. Også teknisk statsradio-personale, der arbejdede med fjernsyn, kom til USA på såkaldte *traineeships*, AmEmb Cph to DeptState, »USIE Report for January and February, 1950«, 511. 594-150, NA.

⁶⁶ AmEmb Cph to DeptState, »USIS Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from June 1, 1952, to November 30, 1952«, 511. 59/2-2553, NA.

⁶⁷ AmEmb Cph to DeptState, »Joint ISAC/Information Committee Foreign Leaders Project«, 511. 593/5-1151, NA.

af Danmark. Disse radiofolk ønskede formentlig oprigtigt et endeligt opgør med neutralismens plads i danskernes bevidsthed.

USIS indberettede flere gange til Washington i årene 1949-1951, at man måtte væbne sig med en stor portion tålmodighed, før der blev opbygget den fornødne tillid i Radiohuset til USIS-staben. I lyset heraf omlagde USIS taktikken fra skriftlige henvendelser til det delvis politisk udpegede programudvalg, en taktik, som på ingen måde tidligere havde vist sig effektiv, til i stedet at etablere personlige kontakter med ansatte i statsradioens respektive afdelinger. En officiel og åbenlys tilkendegivelse fra programudvalget til USIS om samarbejde ville uvægerligt falde kommunisterne for brystet, idet DKP havde en enkelt plads i Radiorådet, i perioden 1946-50 bemandet med Børge Houmann. USIS havde altså indset, at »aggressive salesmanship« i værste fald kunne virke mod hensigten, men ved at spille rollen som en art »rådgivningstjeneste«⁶⁸ kunne USIS på kreativ vis imødekomme Radiohusets og radiolytternes store, men uforløste interesse for amerikanske forhold og dermed konsolidere opinionspåvirkningen via æteren. For eksempel udviste Statsradiofoniens litteraturafdeling i løbet af 1952 en forøget interesse for amerikansk litteratur, men det affødte ikke – hvilket man ellers skulle tro – et ivrigt opsøgende USIS-personale med stribevis af bøger under armen. Det var snarere omvendt: USIS-biblioteket ved den amerikanske ambassade fremskaffede den litteratur, som litteraturafdelingen selv efterspurgte, og foreslog passager oversat med henblik på radiooplæsning.⁶⁹

Endelig, hvis USIS' indflydelse på Radiohuset skulle fastholdes, var det et uomgængeligt krav, at USIS ikke trampede løs på statsradioens ømmeste tå: autonomien. USIS ville i så fald blive slået tilbage til start. Færdigproducerede USIS-optagelser, uanset emne, kunne på ingen måde accepteres hos Statsradiofonien, som ikke ville beskyldes – af bl.a. de danske kommunister – for at lade sig infiltrere af amerikanske påvirkningsagenter. Derfor måtte den sidste hånd, som berørte en given optagelse, altid være én fra Statsradiofonien. For USIS var denne urokkelige autonomi ikke længere et større problem. I indberetninger til Washington fra sidste halvår af 1952 konkluderede USIS, at:

68 AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period From June 1 to November 30, 1951.«, 511. 59/2-2952, NA.

69 AmEmb Cph to DeptState, « Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from December 1, 1951 to May 31, 1952«, 511. 59/8-1252, NA. Se i øvrigt Henrik S. Nissen, *Politikere eller kulturpersonligheder*, i Roar Skovmand (red.), *DR 50* (1975), s. 118-119.

The Danish State Radio broadcasts a great many programs furthering USIS objectives to which USIS has, at best, given no further aid than to provide source material.⁷⁰

Ved i bredeste forstand at levere »råmaterialer«, der ikke kun omfattede radiooptagelser, som dansk radiopersonale kunne redigere i efter behag, men også baggrundslitteratur og fakta om amerikanske samfundsforhold kunne man lade Statsradiofonien have kontrollen med programproduktionen, indholdet og planlægningen og alligevel notere sig, at udsendelserne opfyldte USIS' målsætninger.

Amerikanerne virkede ganske skrāsikre. Men kunne de nu også være det? Ved at spille på flere påvirkningsstrenger over for statsradioen lykkedes det USIS at præsentere den amerikanske sag for den danske opinion. En systematisk gennemgang af de bevarede radiooptagelser, som optræder i USIS-indberetningerne, viser, at Statsradiofoniens udsendelser for hovedpartens vedkommende var af klart pro-amerikansk observans, men på den anden side hælder nogle af de selvsamme udsendelser i retning af en bagvedliggende og implicit skeptisk, i nogle tilfælde kritisk, karakteristik af USA. Enten overså man dette fra amerikanernes side, eller måske overdrev man ganske enkelt egen indsats. Kommunelærer Børge Dybmose, som havde været i USA for at studere skolevæsenet, fik til stor USIS-begejstring »an opportunity by the State Radio to reach a wide audience with ... reports on the American scene«. ⁷¹ Beslutningstagere i Washington noterede, at der var blevet givet en positiv beskrivelse af amerikansk skolevæsen, men reelt var dette ingenlunde tilfældet. Indslaget med Dybmose, der blev bragt i Aktuelt Kvarter, var tværtimod en beskrivelse af skoleproblemer i USA, hvor kommunelæreren bl.a. fortalte:

Der er i USA for tiden en skarp kritik mod moderne undervisningsmetoder, som flere steder anses for at være kommunistisk. Der går ofte politik i pædagogiske spørgsmål.⁷²

Mindre pro-amerikansk kunne det vel næppe udtrykkes. På samme måde opfattede USIS et indslag i Pressens Radioavis, hvortil de havde leveret baggrundsmateriale, som et, der opfyldte egne målsætninger.

⁷⁰ AmEmb Cph to DeptState, »USIS Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from June 1, 1952, to November 30, 1952«, 511. 59/2-2553, NA.

⁷¹ AmEmb Cph to DeptState, »USIS Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from June 1, 1952, to November 30, 1952.«, 511. 59/2-2553, NA.

⁷² »Skoleproblemer i USA.«, 00:05:45, 19520301, arkivnummer 3482, DR's arkiv.

Men i begyndelsen af 1951 var følgende, hvad journalist Werner Hesseschmidt fortalte danske lyttere om den amerikanske udvikling inden for farvefjernsyn:

I hele USA findes på nuværende tidspunkt 13 millioner TV-apparater og 110 TV-stationer ... Udsendelserne er stærkt præget af reklame og let underholdning ...⁷³

Det allerstørste gennembrud for USIS var dog, som før nævnt, at statsradioens Aktuelt Kvarter bragte hele 22 udsendelser om vigtige NATO-begivenheder i løbet af 1952.⁷⁴ I indberetningerne mærker man ligefrem USIS' forbløffelse over udviklingen: »Exploiting a Danish medium never before available to material with a strong U.S. policy message.« Forøgede kollektive forsvarsindsatser og vesteuropæisk integration var to udenrigspolitiske grundpiller, som Washington fik spredt til den størst mulige del af den danske befolkning, og budskabernes gennemslagskraft blev kun stærkere af, at »prominent Danish voices« kommenterede disse programmer. Det amerikanske påvirkningsfremstød blev med andre ord iklædt kamuflage: De danske radiolyttere sad, ifølge USIS, tilbage med den opfattelse, at udsendelserne var arrangeret og ikke mindst finansieret af Statsradiofonien på egen hånd.⁷⁵ Hvad der var godt for statsradioen, var godt for USIS.

Washington kunne også notere sig, at dansk-amerikanske kulturelle relationer blev stærkere og stærkere. H.C. Andersen-festen i Odense d. 2. april 1952 var et vidnesbyrd om dette.⁷⁶ Den amerikanske ambassadør Eugenie Anderson oplæste ved den lejlighed et budskab på både dansk og engelsk fra præsident Truman til det danske folk:

⁷³ »Pressens Radioavis«, 00:11:25, 19510602, arkivnummer 34954, DR's arkiv. AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for USIE – Covering Period From December 1, 1950, to May 31, 1951«, 511. 59/7-1751, NA.

⁷⁴ Af de 22 optagelser findes desværre kun Ridgway-optagelsen i DR's arkiv. I slutningen af 1951 blev ECA underlagt det nyoprettede MSA (Mutual Security Agency), der havde til hovedopgave at udvikle de økonomiske og militære hjælpeprogrammer i Europa. De 22 NATO-programmer blev udviklet i et tæt MSA-USIS-samarbejde, og sendt til flere europæiske radiofonier. AmEmb Cph to DeptState, « Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from December 1, 1951 to May 31, 1952«, 511. 59/8-1252, NA.

⁷⁵ AmEmb Cph to DeptState, »USIS Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from June 1, 1952, to November 30, 1952.«, 511. 59/2-2553, NA. Jf. Poul Villaume, *Allieret med forbehold*, s. 784.

⁷⁶ AmEmb Cph to DeptState, « Semi-Annual Evaluation Report – Covering Period from December 1, 1951 to May 31, 1952«, 511. 59/8-1252, NA.

Det amerikanske folk sender de hjerteligste hilsner til det danske folk ... i anledning af deres berømte søn, H.C. Andersens fødselsdag. ... Herhjemme, hos os i Amerika, har vi unge og gamle igennem flere generationer læst og elsket hans vidunderlige eventyr, så de i dag er blevet en del af også vores kulturelle arv. H.C. Andersens eventyr vil altid nå ud over alle landegrænser og overalt gøre dybt indtryk på læseren. Underskrevet: Harry S. Truman.⁷⁷

Det var måske uden for den kolde krigs ramme, i mere »rene« kulturelle relationer mellem Danmark og USA, at danskerne for alvor følte en samhørighed med amerikanerne. USIS var yderst tilfredse. Psykologisk krigsførelse skulle, da Dwight D. Eisenhower satte sig i Det Hvide Hus i januar 1953, blive et endnu vigtigere instrument i amerikansk udenrigspolitik.

Propagandaen og kampen om den fredelige udenrigspolitik, 1953-54

Statsradiofoniens NATO-venlige linje⁷⁸ kulminerede den 30. januar 1953 med, at den sovjetiske gesandt Mikhael Vetrov indgav en officiel protest på vegne af Kreml over et af Sven Henningsen tilrettelagt radiohørspil om baggrunden for NATO, »De første efterkrigsår«. Moskva krævede udsendelsen taget helt af statsradioens program, idet forhåndstale i pressen gav det indtryk, at udsendelsen indeholdt fornærmelser mod marskal Stalin. På et møde med ministeren gennemlyttede Udenrigsministeriets embedsmænd og radiorådsformand Julius Bomholt udsendelsen og meddelte gesandten, at Statsradiofonien var en uafhængig og selvstændig institution, i hvis programmæssige dispositioner den danske regering ikke kunne blande sig. Alle disse forhandlinger foregik uden offentlighedens kendskab.⁷⁹

Statsradiofonien var kommet på direkte kollisionskurs med den sovjetiske stormagt. Hos USIS var man dog ganske tilfredse. Dels havde det

⁷⁷ »H.C. Andersen-festen i Odense«, 00:33:00, 19520402, arkivnummer 1479, DR's lydarkiv.

⁷⁸ Ikke uventet havde de danske kommunister, anført af Hans Scherfig, rettet en hårdhændet kritik mod Statsradiofoniens mere USA-venlige linje. Scherfig beskyldte Aktuelt Kvarter for, at være »et rent amerikansk nyheds- og propaganda-organ.« Hans Scherfig, »Danmarks Radio og Amerikas stemme«, Land og Folk d. 17/8 1952. Se også Hans Scherfig (red.), *Den Kolde Krig i Danmarks Radio* (1986), der indeholder talrige uddrag fra Scherfigs kritiske artikler.

⁷⁹ Statsradiofoniens radioråds og programudvalgs mødeprotokoller, den 3. februar 1953, RA.

vist sig, at statsradioen ikke gav efter for sovjetisk pres, og dels var man begejstrede for, at udsendelsen om baggrunden for NATOs tilblivelse viste sig at blive en af de mest aflyttede. Det sidstnævnte skyldtes, at udsendelsen var dramatisk bygget op og skildrede aktuelle indenrigs-politiske problematikker i Østeuropa, hvilket faldt Moskva for brystet.⁸⁰ I Sven Henningsens konklusion placeres det direkte ansvar for NATOs oprettelse på den sovjetiske udenrigspolitik:

Overalt i Østeuropa og på Balkan foregik den samme udvikling: Kommunismen tilrev sig magten gennem terror og gradvis likvidering af al demokratisk opposition. Mens Vestmagterne protesterede mod denne udvikling, forholdt Rusland sig tavs, dækkede de kommunistiske regimer og støttede deres magtovertagelse. Under og efter den anden verdenskrig udvidede Rusland sit herredømme ... Dermed blev magtbalancen radikalt forrykket i Europa og en vigtig forudsætning for den atlantiske pagt, skabt.⁸¹

Radiospillet blev forsidestof i de danske dagblade – også i det kommunistiske Land og Folk – ikke mindst fordi udsendelsen blev generet af kraftige hyletoner fra støjsendere, som ifølge statsradioens teknikere måtte befinde sig »uden for Landets Grænser«.⁸² Danmark var kommet i åben æterkrig med Sovjetunionen.

Efter Stalins død den 6. marts 1953 kom der et tøbrud i øst-vest-forholdet. Den nye leder af Sovjetunionen, Georgij Malenkov, bebudede den 16. marts 1953, mindre end to uger efter Stalins død, at Sovjetunionens ville lægge fredelig sameksistens til grund for sin udenrigspolitik. Med dannelsen af *The United States Information Agency* (USIA) i august og *Operations Coordinating Board* (OCB) i september introducerede Eisenhower-administrationen en bredere anlagt psykologisk krigsførelse i sikkerhedspolitikken. Allerede den 16. april holdt Eisenhower en vigtig tale til *American Society of Newspaper Editors* med titlen »A Chance for Peace«. En massiv opfølgingskampagne blev sat i værk, og den danske USIS-afdeling distribuerede på få uger 48.000 oversatte

80 AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for Period December 1, 1952 to May 31, 1953.«, 511. 59/9-2253, NA; AmEmb Cph to DeptState, »WEEKA No. 6 from SAN.«, 759. 00(W)/2-653, NA.

81 »De første efterkrigsår«, 00:46:40, 19530130, arkivnummer 3174, DR's lydarkiv.

82 Berlingske Tidende, »Uvenligt at lade Stalin optræde i dansk Radio?«, d. 31. januar 1953; Politiken, »Russisk protest mod radiospil i aftes«, d. 31. januar 1953; Land og Folk »Uhyggeligt krigsgejl i radioen i aftes«, d. 31. januar 1953. Se også Scherfigs søndagsklumme i Land og Folk d. 1. februar 1953.

eksemplarer af pjecen »Den Fred vi søger«, som blev uddelt til journalister, lærere, læger og advokater.⁸³ Eisenhower testede Sovjetunionens fredelige visioner:

Vi er rede til ikke alene at gå videre med de nuværende planer for større enighed mellem nationerne i Vest-Europa, men også – på dette grundlag – at stræbe efter at skabe et bredere europæisk fællesskab, som kan bidrage til friere handel, friere udveksling af idéer og friere samfærdsel. Dette frie samfund og de østeuropæiske nationers fulde uafhængighed kunne betyde en afslutning på den nuværende unaturlige opdeling af Europa.⁸⁴

USA's nye udenrigsminister John Foster Dulles vurderede, at Eisenhowers tale »has thrown back the so-called Soviet 'peace-offensive' and turned it into a 'peace-defensive'«, og også den danske USIS-afdeling kunne indberette til State Department, at præsident Eisenhowers tale »indicated that the United States has effectively seized the propaganda initiative«.⁸⁵ Moskvas fredstoner skulle gennem USIS-informationsprogrammet kompromitteres i opinionens øjne.

Som den amerikanske historiker Kenneth Osgood har vist, betragtede Washington Kremls ønsker om fredelig sameksistens som en opportunistisk sovjetisk manøvre, men Eisenhower-administrationen måtte ikke desto mindre anerkende, at det for USIA var et dilemma: Man kunne ikke sælge de samme budskaber til både de amerikanske og europæiske befolkninger. Sidstnævnte var mere tilbøjelige til ønsketænkning og følelsesmæssig neutralisme, og så med fortrøstning på udsigterne til færre øst-vest-konfrontationer.⁸⁶ Freden skulle vindes, medgav amerikanerne. Freden betragtedes bare ikke som et alternativ til international konflikt, men som en eufemisme for fortsat kold krig.

I et interview til Statsradiofonien udtalte NATOs øverstkommanderende i Europa 1953-56, Alfred Gruenther, at danskerne ikke skulle lade sig narre af de sovjetiske lokketoner:

83 AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for Period December 1, 1952 to May 31, 1953«, 511. 59/9-2253, NA; Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 47-48, 56-57.

84 »Den Fred vi søger«, *United States Information Service American Embassy Copenhagen*, 1953.

85 FRUS, 1952-1954, Vol. 2, s. 1699; AmEmb Cph to DeptState, »WEEKA NO. 16 from SANA«, 759. 00(W)/4-1753, NA.

86 Kenneth Osgood, »Eisenhower's Dilemma: Talking Peace and Waging Cold War«, s. 142-150, i Kenneth Osgood & Andrew K. Frank, *Selling War in a Media Age, The Presidency and Public Opinion in the American Century* (2010); Kenneth Osgood, *Total Cold War* (2006), s. 62-67; Vojtech Mastny, »The Elusive Détente: Stalin's Successors and the West«, s. 5-6, i Klaus Larres & Kenneth Osgood (red.), *The Cold War after Stalin's Death: A Missed Opportunity for Peace?* (2006).

We have a public information job to do of tremendous magnitude, so that the people understand – and that they recognize – that the Soviet potential, regardless of any co-existence thesis, is increasing constantly.⁸⁷

De betydelige fremskridt for USIS i Danmark i de første to-tre år af 1950'erne blev sat væsentligt tilbage i slutningen af 1953 med genvakt skepsis og modvilje over for USIS fra mange danske meningsdannere. Siden 1950 havde senator Eugene McCarthy rettet alvorlige anklager mod flere af de regeringskontrollerede amerikanske instanser, bl.a. VOA, og fra 1953 kom turen til USIS-bibliotekerne, som i Danmark havde til huse ved siden af den amerikanske ambassade. Ifølge McCarthy var bibliotekerne blevet infiltreret af kommunister, som fyldte reolhylderne med deres litterære propaganda. McCarthys anklager affødte den såkaldte *et cetera*-politik; den latinske vending hentydede til, at alt muligt kunne opfattes som subversivt, hvis det var opportunt. USIS måtte ikke blot fjerne al – påstået – kommunistisk litteratur, men også al »anti-amerikansk« litteratur fra sine biblioteker overalt i Europa, således også på biblioteket i Borgergade i København.⁸⁸

På det danske USIS-bibliotekscenter indberettede man til Washington, at censuren havde »harmed the Center's reputation, and therefore with its effectiveness«, og USIS kunne på den baggrund konstatere en faldende interesse for USIS-materialer fra Statsradiofoniens foredrags-, litteratur- og dramaafdelinger.⁸⁹ I en længere sammenfatning måtte den danske USIS-stab med beklagelse erkende, at i særdeleshed mccarthyismen, men også det såkaldte »negerproblem«, havde skadet amerikansk prestige i den danske opinion. Der var sket opblomstring af neutralistiske og anti-amerikanske sympatier, som Sovjetunionen naturligvis udnyttede i sin modpropaganda.⁹⁰ Den tungeste anstødssten for danskerne, i lyset af besættelsestidens erfaringer, var dog mccarthyismen:

McCarthyism is a word which in Denmark connotes a sort of neo-fascism which they have seen at first-hand in Germany and which

87 »General Alfred M. Gruenther«, 35:30, 19550120, arkivnummer 4052, DR's arkiver.

88 Poul Villaume, *Allieret med forbehold* (1995), s. 788-791; Laura Belmonte, *Selling the American Way* (2010), s. 52-57.

89 AmEmb Cph to DeptState, »Semi-Annual Evaluation Report for Period December 1, 1952 to May 31, 1953.«, 511. 59/9-2253, NA.

90 AmEmb Cph to DeptState, »Status of U.S. Prestige in Denmark«, 611. 59/7-2853, NA; AmEmb Cph to DeptState, »The Negro Question in Denmark«, 511. 5921/7-3152, NA.

they both fear and despise. The Danes not only are troubled by Senator McCarthy and McCarthyism per se, but also because they consider it symptomatic of the uncertainty and unpredictability of the United States.⁹¹

Belyst ved *soft power*-teori var de amerikanske holdninger og (indenrigspolitiske) aktiver, der skulle skabe attraktionsværdi, blevet sat på spil med mccarthyismen, og USIS kunne ikke i samme omfang som tidligere fremme transatlantiske værdier og interesser, som skulle give opbakning til USA's *hard power*-udenrigspolitik. Det interessante spørgsmål, som i denne sammenhæng må forblive ubesvaret, er, om mccarthyismen også havde konsekvenser for USIS' arbejde i Danmark på længere sigt.

Konklusion

Mens erfaringerne fra besættelsestiden endnu dominerede tankegangen i Radiohuset, blev modsætningsforholdet større og større mellem Danmarks nære nabo i øst og den fjernere i vest. Statsradiofonien blev ufrivilligt viklet ind i den kolde krigs operationer, fordi øst-vest-konflikten også handlede om at vinde borgernes sjæl og sind. Den amerikanske spydspids i sindelagskrigen var den oversøiske statslige informationstjeneste, USIS, som havde til opgave at forme en Amerika-venlig opinion overalt i den ikke-kommunistiske del af verden. I Danmark måtte USIS kæmpe hårdt, ikke mod kommunismen, men mod hvad Washington betragtede som dennes stedfortræder, neutralismen.

I forhold til Statsradiofonien, som var den vigtigste adgangsvej til påvirkning af danskerne, trådte USIS ved siden af ved ikke at respektere institutionens uafhængighed og ønske om objektivitet og balance på programfladen. Intet i det tilgængelige kildemateriale indikerer, at amerikanerne i begyndelsen gjorde sig klart, hvilke ydmygelser Radiohuset havde måttet tåle på den konto under besættelsen, selvom man var vidende om, at danskerne generelt nærede afsmag for propaganda. Mens den kolde krig indledtes i årene 1945-1949 – og danske politikere vaklede i spørgsmålet om dansk tilslutning til en vestlig forsvarsalliance – ledte USIS efter nye og mere subtile metoder til påvirkning af Statsradiofonien.

⁹¹ AmEmb Cph to DeptState, »Status of U.S. Prestige in Denmark«, 611. 59/7-2853, NA.

Efter indgåelsen af Atlantpagten frøs forholdet mellem øst og vest til, og netop i denne periode lykkedes det USIS at etablere forbindelser til medarbejderne i Radiohuset og regelmæssigt afsætte materiale, der kunne virke som propaganda i USA's og NATO's favør. En vis grad af tilpasning fra statsradioens side til USIS fandt vel sted, men utvivlsomt også en tilpasning til den bredere danske opinion, i hvilken koldkrigsdiskursen var blevet mere fremherskende, ikke mindst i dagspressen og i særdeleshed den socialdemokratiske del.

Den politisk udpegede ledelse i Radiohuset – hvoraf de fleste var socialdemokrater – men også mange almindelige medarbejdere var på dette tidspunkt blevet overbevist om, at Atlantpagten udgjorde Danmarks eneste håb om redning, hvis den tilspidsede internationale situation fortsatte og måske endte i en ny verdenskrig. Mange frygtede en gentagelse af 9. april 1940. Nyheder og kommentarer bragt med USIS som kilde blev i årene 1950-53 ikke længere betragtet som direkte kontroversielle eller problematiske fra statsradioens side, da de ikke afveg markant fra det danske NATO-flertals, herunder Socialdemokratiets, politik. Kursskiftet var led i en generel nyorientering med både bredere og stærkere forbindelser til USA.

Et betydeligt mindretal af befolkningen, omtrent en fjerdedel, var indtil 1956 generelt modstandere af Danmarks medlemskab af NATO, men USIS kunne fra 1951 melde til Washington, at man gennem statsradioen var med til at imødegå den udbredte NATO-modvilje i Danmark. Udsendelser med højtstående NATO-generalers vurderinger, interviews og sågar hørespil fremstod for danske lyttere som tilrettelagt og planlagt af Statsradiofonien på egen hånd, hvilket de i og for sig også ofte var, i kraft af at toneangivende programmedarbejdere blev vundet over og integreret i arbejdet og det bagvedliggende meningsfællesskab gennem f.eks. stipendier til besøg i USA.

USIS-ophavet var nok kamufleret, men den nye stil var ikke rent illusorisk. Et mere faktuel og nøgternt indhold i kommunikationen var hovedårsag til, at påvirkningen af og gennem Statsradiofonien bar frugt. USIS-staben udviste nu takt og diskretion og benyttede generelt mere subtile metoder i forhold til Statsradiofonien. Trods stive retningslinjer hjemmefra havde den amerikanske stab i København i praksis fleksible arbejdsbetingelser og kunne tilpasse informationsprogrammet til særlige danske betingelser og omstændigheder.

De i Danmarks Radio bevarede programoptagelser underbygger på den ene side, at USIS-baserede udsendelser ikke var propagandistiske i deres form, eftersom de danske radiomedarbejdere i langt de fleste

tilfælde aktivt redigerede det grundmateriale, de fik overdraget af amerikanerne. På den anden side blev de samme budskaber – om NATO-alliancens defensive karakter, behovet for forceret oprustning og risikoen for ikke at kunne modstå et pludseligt sovjetisk angreb – gentaget ofte, hvilket indikerer, at et propagandistisk sigte var til stede.

SUMMARY

*An American Voice on the Air
The Danish State Broadcasting, The United States
Information Service and the Cold War, 1945-54*

The confrontation between antagonistic ideologies was an important part of the Cold War. Winning the hearts and minds of people in Europe required »soft power«, i.e. programmes that transcended the scope of traditional diplomacy by communicating directly to a mass audience in an appealing and convincing fashion.

In recent Danish historiography, attempts by the Eastern Bloc to influence the shaping of public opinion have received a good deal of attention. However, the focus of the present article is on American efforts to the same effect. The Truman and Eisenhower administrations' information campaigns in Denmark are analysed. As in all other Western European capitals, The United States Information Service operated an office in Copenhagen

One particularly important field was radio broadcasting, a media with a tremendous impact in that period. Members of the US campaign staff, relying on the authority of the great power, first expected the management of Radio Denmark to act as a mouthpiece for official American views. They soon realized the clumsiness of this tactic. Political and executive chiefs of Radio Denmark were still feeling traumatized by the coercion that the German occupants had exercised 1940-45, and adhered strictly to principles of autonomy and rejection of unmitigated propaganda.

Due to a surprising operational flexibility, considering the strictness of guidelines from Washington, procedures were now adjusted to fit the local environment. The USIS delivered source material and offered assistance while leaving editing and angle of approach to Danish journalists and commentators.

The turnaround was largely successful. Occasionally, themes as race relations and mass culture in the US received a critical treatment. However, regarding core issues such as the nature and intentions of the Soviet regime and the faith of European citizens in NATO, the Copenhagen branch of USIS could rightfully claim an important role in the reversal of neutralist attitudes. Increasingly, politicians, academics and journalists became agents of self-Americanisation, motivated by genuine conviction. This tendency was assisted by for instance travel grants and scholarships channelled through the local US representation.

In addition, the responsiveness of average citizens to American cultural influence and general mind-set gained more strength, and positively so. It was a setback though, when McCarthyism came to set the agenda. Its negative influence in Denmark was direct insofar as the USIS was obliged to remove progressive and controversial cultural products from their display of American culture.